Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 4

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Google Scholar

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 882 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership 10
Ibrokhim Gulomov

Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari 18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmuratovich

Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления 24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли

Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ... 27
Axmadaliyeva Zebo Abduxalimovna

Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari 32
Aziz Zikriyoev

O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari 40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna

Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida) 45
D. B. O'roqova

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari 50
Ibrohimov Boburmirzo Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li

Sanoat korxonalarining aksiyalar bozoridagi faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar 55
Igitov Jurabek Kuzibekovich

Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish 63
Islamov Ozodjon

Sanoat korxonalari innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari 67
J. K. Boymurodov

Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari 72
Kadirxodjayeva Nilufar Raxmatullayevna

BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish 77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li

Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi 84
Layli Mirzayeva

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari 88
Luiza Komilovna Xaydarova

Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedAgogik metodlar yordamida amalga oshirish 93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna

O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari 98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich

Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri 105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li

Hududlarni rivojlantirish va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishning ekologik muammolari 110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi

Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari 116
Qodirov Azizjon Anvarovich

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimda sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari 121
Saidqulova Firuza Farmonovna

Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari 125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi

Ta'limning bosqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati 129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari 136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.

Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari 143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna

Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar 149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov

Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi 154
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich

Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari 159
Yodgorova Xalima To'lqinovna

Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili 165
Raxmatov Adxam Itolmasovich

Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish 169
Suyunova Kamilla Baxromovna

Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari 173
Tabayev Azamat Zaripbayevich

Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari 178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.

Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking 183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna

Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy 186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Uzganbayeva Dilnoza Toxtasinovna

The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population 192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li

The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions 196
Babadjanov Abdirashid Musayevich

Behavioral Theory of the Firm 201
Egamberdieva Oydin Abror qizi

The Role of Information Technologies in Increasing the Capitalization of Commercial Banks 207
Egamova Makhfurat Esanovna

Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан 211
Абдуллоев Фуркат Олимджонович

Совершенствование методологии экспертизы инвестиционных проектов 216
Бекимбетова Гулнора Маратовна

Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли 223
Бибутова Шахло Саъдуллаевна

Меры по снижению доли теневой экономики в стране 228
Махмудова Юлдузхон Бахромжон қизи, Сафаров Гиёсиддин Абдуллаевич ўғли

Формирование национальной инновационной системы – одна из приоритетных задач повышения конкурентоспособности Республики Узбекистан 232
Н. М. Махмудов, А. А. Алиев, З. А. Мирзоев

Мониторинг и анализ современного состояния и развития промышленности в Узбекистане 237
Назарова Раъно Рустамовна, Исмоилова Малика Дилшодовна

Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов 243
Раупов Жамшид Рашидович

Роль применения ключевых показателей эффективности труда на предприятиях 249
Рахматуллаева Шахноза Хамидовна

Влияние цифровой трансформации на инвестиционную привлекательность Узбекистана......255
Саиткамолов Мухаммадхожа Сабирходжа угли, Маркабаева Жансая Айбек кызы

Организация и координация методической помощи при управлении педагогическими кадрами......261
Хакимова Майя Юрьевна

Интеграция узбекистана в мировое экономическое содружество путем унификации бухгалтерского учета на основе МСФО......266
Зарипова Саёхат Зафаровна

Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari......271
Abduqodirova Ozoda Anvarjon qizi

Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning joriy tahlili......276
Abdusalomov Jaxongir O‘ktam o‘g‘li

Globallashuv sharoitida mamlakatimizda sug‘urta bozorini raqamlashtirishning ahamiyati......282
Anvarova Z.

The Role of Parents and Teachers in Promoting a Healthy Lifestyle in Children......286
Axtamov Djamshed Baxromovich

A Study of the Importance of Green Economy in Uzbekistan Sustainable Economic Development and its Measurement Indicators in Relation to Environment......291
Ataniyazova Maksuda Baltayevna, Tairova Zarnigor Mammat qizi

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi......296
Avazov Ilxom Ravshanovich

Foydani soliqqa tortish obyekti sifatidagi iqtisodiy tarkibi......301
Axrorov Zarif Oripovich

Surxondaryo viloyatida aholining uy-joy bilan ta’minlanganlik darajasini tahlili......309
Ibragimov Qobil To‘xtamishovich

Review of Methodological Approaches to Enterprises Financial Condition Analysis......314
Ismailova Maxbuba Mirxalilovna

Innovatsion rivojlanish sharoitida xizmat ko‘rsatish sohasini tasniflanishining nazariy va ilmiy asoslari......319
Masharipova Manzura Alimbayevna

Korxonalarda benchmarketing strategiyalarini qo‘llashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari......325
Narziyeva Dilafiruz Muxtorovna

Davlat budjetining soliqsiz daromadlari shakllanishini takomillashtirish yo‘llari......330
O‘ktamova Nargiza Narzulla qizi

Mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishi korxonalarining rivojlanish holati tahlili......334
Olimov Maqsudjon Komiljon o‘g‘li

Moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablari asosida tuzish......339
Pardayeva Zulfizar Alimovna

Raqamlashtirish sharoitida qo‘shma korxonasi faoliyatining tahlili......343
Rashidov Jamshid Xamidovich

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlikning o‘rni......348
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Saloxiddinov Zuxriddin Nuriddin o‘g‘li

Raqamli iqtisodiyot sharoitda xizmat ko‘rsatishning ilmiy asoslari......352
Suyunov Asror Baxtiyorovich

Raqamli iqtisodiyot sharoitda telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish ilmiy asoslari......356
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning huquqiy masalalari......360
Turg‘unov Saloxiddin Jamol o‘g‘li, Mirzayeva Mohidil Vohidovna

Zamonaviy sharoitlarda korxonalarning moliyaviy baqarorligini yaxshilash masalalari......366
Usmanova Guljahon Ulug‘bek qizi

Franshizalarni jalb qilishda davlat boshqaruvi tizimida marketing tadqiqotlarining ahamiyati......371
Xodjayev Anvar Rasulovich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Transport Decarbonization Strategy 377
Yarashova Vasila Kamalovna, Muradov Bekzod Xidirnazar ugli

Temir yo'l transportida ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish 382
Yermatova Dilnoza Axmadjonovna

Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari 387
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich

Issiqlik ta'minoti xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi va sifatini baholash ko'rsatkichlari tizimi 390
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev

Issiqlik ta'minoti xizmatlari sifatiga ta'sir etuvchi omillar va ularni baholash 394
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev

Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq solishni takomillashtirish 399
Abdullayev Zafarjon Alijonovich, Zaydullayev Abduhabib Boliqul o'g'li

Sug'urta tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqishning ahamiyati 404
Abduraimova Maftunaxon Axmatovna

Bank risklarini boshqarishning xalqaro tajribalari 409
Abdurasulov Jaxongir Abduvaliyevich

Tadbirkorlik subyektlari ijtimoiy ma'sulligini ta'minlash mexanizmining amal qilish darajasi 416
Bayisbayev Javlon Nurlanovich

Qishloq aholisining qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalarni o'zlashtirishiga ta'sir etuvchi omillarni iqtisodiy baholash (Samarqand viloyati misolida) 421
Bozorova Lobar Nuralevna

Направления совершенствования инновационных стратегий в деятельности промышленных предприятий 427
Дониерова Зухрабону Алишер кизи

Mol-mulk solig'ining korxonalar faoliyatiga ta'siri 432
Qudiyarov Kishibay Ramatullayevich

Banklar reytingini aniqlash va barqarorligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari 438
Maxmudov Omon Tuxtayevich

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining aktiv va passiv operatsiyalarini innovatsion usullar orqali boshqarishni takomillashtirish 442
Mo'minova Ma'suda Baxtiyarovna

Auditorlik tekshiruvini dasturiy ta'minot asosida tashkil etish: muammo va yechimlar 447
Nazarova Kamola Sattorali qizi

Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishning davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasi 453
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish istiqbollari 460
Nurullayeva Shaxnoza, Saydullayeva Saodat

Tijorat banklari inson kapitali samaradorligini baholashda KPI ko'rsatkichlaridan foydalanish mexanizmlari 467
Turaeva Mastura Kurbanovna

Сущность и особенности инвестиционно-строительного процесса 471
А. Бектемиров, Б.М.Абдувалиев

Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari 478
Saidov Hayotjon Raxmatulloyevich

Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini takomillashtirish 482
Sa'dullayeva Asalxon Muzaffarovna

Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullari 485
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Teshayev Mirolim Djumayevich

Tadbirkorlik subyektlarida soliq yukini optimallashtirish mexanizmi 490
To'xsanov Qudratillo Nozimovich

Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini umumiy rejalashtirish 495
Xamidova Z. U.

Aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va uning ahamiyati 501
Xudayarova Xurshida Abdunazarovna

Kambag'allikni qisqartirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi 505
Xudoyberdiyev Jamshid Juraboy o'g'li

Oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va ichki auditni takomillashtirish 511
Shaymatova Nargiza Ashurovna

Raqamli iqtisodiyot sharoitida sug'urta xizmatlari 516
Shodmonova Odina G'ofur qizi

Fuqarolar davlat pensiya ta'minoti tizimining amaldagi holati tahlili 520
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li

Aholiga bank xizmatlari ko'rsatishning ijtimoiy ahamiyati 525
Eldor Uskanov

Innovatsion boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari 530
Yusupova Jamila Karamatdinovna

Neft-gaz korxonalari moliyaviy-iqtisodiy faoliyati natijalari tahlili ("O'ZBEKNEFTGAZ" AJ misolida) 534
Umurzoqov Jamoliddin Sherbekovich

Korxonalarda savdo marketing faoliyati samaradorligini baholash 541
Sobirov Azizbek Avzbekovich

Moliyaviy firibgarliklarga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari 548
Gadaev Ismat Yadgarovich

Hududlarda islom iqtisodiyoti tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsion loyihalar: to'siqlar va yechimlar 551
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna

O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari 554
Kobilova Nasiba Xurramovna

Foreign Economic Relations as a Factor of Effective Functioning of the Economy 561
Bakhodurova Sulkhiya Azizkhodjaevna, Li Marina Rudolfovna, Mukhtarova Donata Ravshanbekovna, Romashkin Roman Anatolyevich

Modern Approaches to the Organization and Development of the Consumer Services Market 566
Musyeva Shoira Azimovna

Ishlab chiqarish siklini qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi 570
Odina Nabiyevna Tuychiyeva, Nazarova Latofat Toirjon qizi

Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing strategiyasini amalga oshirish 575
Rashidova Xadicha Tursunalievna

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank faoliyatini iqtisodiy-matematik modellashtirish yo'llari 581
Raxmanov Mexridin Sindarovich

Korporativ boshqaruv amaliyoti bo'yicha hisobot tuzish bo'yicha xorijiy tajriba 586
Tashmatov Rustam Xusanovich

Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari 592
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich

Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti 595
Zilola Jumanova

Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан 602
Абдуллоев Фуркат Олимджонович

Блокчейн-технология и информационная безопасность в цифровой экономике Узбекистана 607
Кадиров Алишер Исмаилович

Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов 611
Раупов Жамшид Рашидович

O‘zbekistonda zamonaviy kabel va sim mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatiga nazar 617
Rashidova Odina Olimjon qizi

Современные тенденции развития валютных отношений в Узбекистане 622
Камалов Камоладдин Кахрамонович

Sug‘urta sohasining O‘zbekiston iqtisodiyotidagi o‘rni 626
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich

Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi va undan O‘zbekistonda foydalanish yo‘nalishlari 630
Fayziyeva Aziza Azamat qizi

Modeling the Stackelberg strategy in a linear model (linear city) Hotteling 635
Musayeva Shaira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilkhomovna

Mulkning kapitallashuvi darajasini iqtisodiy jihatdan amalga oshirish samaradorligini baholash uslublari 644
Norboyev Odil Abrayevich

Tijorat banklarining kredit portfelini amaliy holati va ekonometrik tahlillari: ATB “Aloqabank” misolida 649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyevna

O‘zbekistonda “yashil iqtisodiyot” muhitida kreditlash va moliyalashtirish imkoniyatlari 654
Taxir Urkinbayev

Budjet tashkilotlarida ichki nazorat tizimini tashkil qilishning xususiyatlari 658
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich

Chinese Commercial Banks Experience in Asset Diversification 663
Uktamova Nozima Narzulla kizi

Sanoat taraqqiyotida ishlab chiqarish korxonalarini ustuvor rivojlantirish istiqbollari 667
Yadgarov Akram Akbarovich

Анализ деятельности коммерческих банков Узбекистана по кредитованию физических лиц 673
Базарова Нигора Равшановна

Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishning innovatsion jarayonlarga ta’sirini baholash 684
Bobobekov Ergash Abdumalikovich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo‘llari 689
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o‘g‘li

Tashqi mehnat migratsiyasi 694
O. N. Djurayev

Raqamli iqtisodiyotda sanoat tarmog‘ining davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishini baholash 699
Otaboyeva Dildora

Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlat tajribasi 705
Raimov Xurshid Muxtorovich

Tijorat banklarida moliyaviy injiniringni qo‘llash istiqbollari 711
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich

O‘zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar 716
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich, Jumaev Islombek Akram o‘g‘li

Agrar ta’lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari 723
Boltayev Nurali Shiramatovich, Beglayev Uchqun Xurramovich, Abdiyev Izzat Risqiboyevich

O‘zini o‘zi band qilgan shaxslardan olinadigan soliqlarni takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni jilovlash masalalari 731
Davranov Iskandar Jumayevich

Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish 738
Luqmanov Sharifxon A’zam o‘g‘li

Role of Private and Public Kindergartens in Early Childhood Development 744
Makhmudova Munisakhon Abbos qizi

“Yashil” enegriya quvvatlarini barpo etish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash asosi sifatida 749
Muminova Elnoraxon Abdukarimovna, Umarova Dilnoza Oybek qizi

Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari 754
Qlichev Baxtiyor Pardayevich

Korxonada likvidlik riskini minimallashtirish orqali uning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish 759
Latipova Shaxnoza Maxmudovna

Развитие международных торгово-экономических связей Республики Узбекистан 766
Ким Татьяна Валерьевна, Гофуржонова Шахрибону Бахромжон кизи

Kapital qurilishni boshqarish samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari 774
A. Bektemirov, M. U. Sarimsoqov

O'zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish...780
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Bahromov Shahzod Fazliddinovich

Роль имиджа в улучшении инвестиционной привлекательности высших учебных заведений.................787
Жанзаков Бекзот, Жонузоков Мирзабек

Innovatsion kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasi va
uni mamlakat iqtisodiyotida qo'llash imkoniyati...795
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Eshqulova Dilorom Abduravupovna

Перспективы развития банковского сектора в Узбекистане для иностранных туристов 802
Муминов Шахзод Низомиддинович, Каримова Азиза Махомадризоевна

Innovatsion faoliyat moliyaviy modellari va mexanizmlarini rivojlantishning konseptual asoslari 806
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna

Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar va
ulardan respublikamizda samarali foydalanish yo'llari 814
Ishniyazov Baxrom Normamatovich

Turistik xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari va marketing tadqiqotlari...819
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi: asosiy muammolar va rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari 823
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich

Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari....................832
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.

Kriptovalyuta va blokcheyn tadqiqotlari: tendensiyalar va istiqbollar 835
Berdiqulov Jurabek

Bank risklarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish 837
Hamroyev Sherzod Axtamovich

O'zbekiston hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ko'p qavatli
"yashil" fermer xo'jaliklarini tashkil etishning ahamiyati 843
Turdimuratova Aziza Alisherovna

Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari va
uni arima modeli asosida prognozlash...846
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi

Qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va
undagi tarkibiy o'zgarishlarni statistik baholash..856
Zakirova Umida Maxamadaminovna

O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati 863
Pardayev Jamshid Muzaffarovich

Turizm bozorini rivojlantirishda mehnat bozorining tutgan o'rni va ahamiyati 872
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna, Berdikulov Jurabek

Проблемы расчета определения и планирования прибыли предприятий в условиях модернизации
экономики 876
Алиева С.С.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MOLIYA BOZORIDA TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich
TDIU "Bank ishi" kafedrasi professori

Jumaev Islombek Akram o'g'li
TDIU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliya bozori, xususan, tijorat banklarini moliya bozori orqali amalga oshiradigan operatsiyalari, ularni olib borishning nazariy asoslari, amalga oshirish xususiyatlari va tartiblari ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, O'zbekiston moliya bozorida tijorat banklari samaradorligini oshirishda bank xizmatlaridan foydalanishdagi muammolar tahlil qilingan hamda ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: moliya bozori, qimmatli qog'oz, aksiya, tijorat banklari, bank xizmatlari, bank operatsiyalari, obligatsiya, bank resurslari, kredit mablag'lari.

Abstract: This article discusses and provides recommendations for improving banking operations performed in the financial market, as well as examines the theoretical foundations and practical features and their procedure. In this regard, the problems of using banking services to improve the efficiency of commercial banks in the financial market of Uzbekistan are analyzed and suggestions for their elimination are given.

Key words: financial market, securities, stocks, commercial banks, banking services, banking operations, bonds, banking resources, credit facilities.

Аннотация: В этой статье обсуждаются и даются рекомендации по совершенствованию банковских операции совершаемых на финансовым рынке, а также рассматривается теоретические основы и практические особенности и их порядок. Кроме того проанализированы проблемы банковских операций для повышения эффективности коммерческих банков на финансовом рынке Узбекистана и даны предложения по их устранению.

Ключевые слова: финансовый рынок, ценные бумаги, акции, коммерческие банки, банковские услуги, банковские операции, облигации, банковские ресурсы, кредитные средства.

KIRISH

Mamlakatimizda tanlangan iqtisodiy rivojlantirishning o'z modeli va uning tamoyillari asosida ishlab chiqilgan, chuqur va har tomonlama o'ylangan mamlakatni isloh qilish va modernizatsiyalashning tadrijiy dasturi izchil amalga oshirilishi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining O'zbekiston iqtisodiyoti, uning moliya va bank tizimiga salbiy ta'sirini sezilarli darajada kamaytirish imkonini berganligi qayd etildi.

Banklarning moliya bozoridagi faoliyatini tartibga solish va fond bozori kapitalizatsiya darajasini, ishtirokchilarning, shu jumladan xorijiy investorlarning investitsion faolligini ushlab turish murakkab muammolardan hisoblanadi. Bu muammolarni samarali yechimi moliya bozorida banklarning raqobatbardoshliligi va havfsizligi, barqarorligi va likvidliligi, investorlar uchun jalbdorliligi va risksizligi darajasini ta'minlash bilan uzviy bog'liq.

Mazkur holatlar bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev, “Yashil” kreditlarni jalb qilish va moliya bozorini tartibga solishda ESG tamoyillarini joriy qilish.

Banklarning kredit portfellarini diagnostika qilish va dekarbonizatsiya bo‘yicha ustuvorliklarni aniqlash va ESG risklarini boshqarish uchun konsalting kompaniyalarini jalb qilish. Bunda:

- banklarning kredit va investitsion portfellarini “yashillashtirish”;
- xalqaro miqyosda banklarning mavqeini oshirish;
- xalqaro moliya institutlari hamda Yashil iqlim jamg‘armasi orqali iqlimni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish. [1]...

Shuningdek, moliya bozorlari, jumladan, fond bozorini rivojlantirish ham yangi iqtisodiy sharoitda asosiy maqsadlarimizdan biri bo‘lishi kerak.

Yangi moliyaviy instrumentlarni joriy yetish va obligatsiyalar chiqarish orqali, bank xizmatlari ko‘lamini yanada kengaytirish, ilg‘or axborot texnologiyalari asosida bank tizimini rivojlantirish zarur”, [2] deb ta’kidlab o‘tdilar.

Shuni ta’kidlash lozimki, zamonaviy sharoitda rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida tijorat banklarining moliya bozoridagi faoliyatining yuqori daromad keltiruvchi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi va banklarning likvidliligini ta’minlaydi. Banklarning moliya bozoridagi faoliyati turli hil qimmatbaho qog‘ozlar: oddiy va imtiyozli aksiyalar, obligatsiyalar, davlat qarzdorlik majburiyatlari, depozit sertifikatlari, veksel va boshqalarga mablag‘larini qo‘yish orqali amalga oshiradilar.

Tijorat banki fond bozori ishtirokchilaridan biri bo‘lib, qimmatli qog‘ozlar bilan emitent, investitsiya, brokerlik, dilerlik faoliyatini amalga oshiradi, shuningdek ular bilan boshqa operatsiyalarni amalga oshiradi. Banklar moliya bozorida moliyaviy vositachi va professional ishtirokchi sifatida faoliyat olib boradi. [3]

Demak O‘zbekistonda moliya bozorining rivojlanishiga bank tizimi katta hissa qo‘shib kelmoqda. Bank sohasini rivojlanishi undagi o‘zgarishlar, moliya bozori bilan chambarchas bog‘likligi, uning rivojlanishida eng katta omil ekanligi shubhasiz.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Kredit tashkilotlarining, xususan, tijorat banklarining moliya bozoridagi qimmatli qog‘ozlar bilan olib boradigan faoliyatini to‘g‘ridan to‘g‘ri bank operatsiyalari toyifasiga kiritish mumkin emas, biroq, tijorat banklari kapitali va investitsiyalarini shakllantirishda, bank likvidligini boshqarishda moliya bozorining ushbu segmentida ham keng ko‘lamda faoliyat yuritiladi. [4]

Fikrimizcha, moliya bozorini o‘rganishda uni turli tomondan, ya’ni institutsional jixatdan yoki bozor qatnashchilari tomonidan, emitentlar va investorlar, investitsiya institutlari, moliya dastaklarini turlari nuqtayi nazaridan baho berish maqsadga muvofiqdir.

Moliya bozorining asosiy tarkibiy qismi xisoblangan qimmatli qog‘ozlar bozorining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud. Bu bozordagi xarakatlanuvchi tovarning xususiyatlari boshqa bozorlardagiga nisbatan o‘ziga xosdir. Bu tovar turli shakldagi qimmatli qog‘ozlardir.

Qimmatli qog‘ozlar bozori – yuridik va jismoniy shaxslarning qimmatli qog‘ozlar chiqarish, joylashtirish va ularning munosabatlari bilan bog‘liq munosabatlar tizimidir. [4]

Iqtisodiy adabiyotlarda “qimmatli qog‘ozlar bozori” va “fond bozori” degan atamalarni sinonim sifatida talqin etiladi. Ushbu atamalarga aniqlik kiritishga xarakat qilamiz.

Fond bozorida emitent va bo‘lajak sarmoyador bevosita ishtirok etmaydilar. Bu bozorda albatta moliyaviy vositachi (broker yoki diler)ishtirok etadi. Fond bozorida asosan aksiyalar, obligatsiyalar, davlat qimmatli qog‘ozlari sotiladi. Bundan tashqari fond bozorida qimmatli qog‘ozlar ularga bo‘lgan talab va taklif asosida sotiladi yoki sotib olinadi.

Boshqa qarz majburiyatli qimmatli qog‘ozlar bozori. Ushbu bozorda emitent va bo‘lajak sarmoyador hech qanday moliyaviy vositachi yordamisiz bevosita oldi – sotdini amalga oshiradilar. Ushbu bozorda depozit sertifikatlari, depozit – jamg‘arma sertifikatlari va veksellar savdosi amalga oshiriladi. Shunisi diqqatga sazovorki, boshqa qarz majburiyatli qimmatli qog‘ozlar bozorida xarakatlanadigan qimmatli qog‘ozlar ularga bo‘lgan talab va taklif asosidagi narxda emas, balki oldindan belgilangan narxlar xamda shartlar asosida sotiladi. [4]

Shuning uchun jahon amaliyotida tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi professional ishtirokchi sifatida faoliyati banklar tomonidan to‘lov xujjatlari vazifasini bajaruvchi qimmatli qog‘ozlar hamda omonatga va bank hisob raqamlariga mablag‘ jalb qilinishini tasdiqlovchi qimmatliklar bilan bitimlar amalga oshirishlari mumkinligi nazarda tutiladi.

Mavzu yuzasidan manbalarga yanada yaqinroq nazar soladigan bo‘lsak, ushbu mavzu doirasida hozirda juda ko‘p tadqiqotlar olib borilayotganligi guvohi bo‘lamiz. Jumladan, rus iqtisodchisi N.M.Giblova fond bozori,

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

tijorat banklari va iqtisodiyotning real sektori o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tadqiq qilgan.[5] Unga ko'ra, tijorat banklari fond bozorida asosan pul mablag'larini doylashtiruvchi, ya'ni qimmatli qog'ozlarni xarid qiluvchi investor sifatidagi o'rniga ko'proq ahamiyat qaratgan.

Boshqa bir rus iqtisodchisi O.I.Lavrushin boshchiligidagi olimlar guruhi esa tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalari doirasida qimmatli qog'ozlar bozorida bank faoliyati turlari, banklarning o'z qimmatli qog'ozlarini muomalaga chiqarishi va joylashtirishi, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlarga investitsion qo'yilmalari, davlat qimmatli qog'ozlariga xizmat ko'rsatish bo'yicha bank operatsiyalari va REPO bitimlari, banklarning qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchisi sifatidagi faoliyati to'liq ko'rib o'tilgan. [6]

Mahalliy olimlardan fond bozorini tadqiq qilgan iqtisodchi olimlar I.I.Alimov tijorat banklarining fond bozoridagi operatsiyalarini emas, balki moliya bozoridagi operatsiyalariga batafsil to'xtalib, ularning xususiyatlarini ochib berishga xarakat qilgan. [4] Yana bir mahalliy iqtisodchi olim Sh.A. Toshmatov Sh.A tijorat banklarining obligatsiyalar bozoridagi investitsion faoliyatiga ko'proq e'tibor qaratgan.Bevosita tijorat banklarini xalqaro obligatsiyalar bozoridagi faoliyati orqali obligatsiyalar portfelini shakllantirish masalalariga doir tadqiqotlar olib borgan. Bunda asosiy e'tibor bank daromadlarini diversifikatsiyalash nuqtayi nazaridan obligatsiyalar portfelini ham diversifikatsiyalashda obligatsiya emitentlarini sifat jihatidan baholash metodikasiga qaratiladi. [7]

Boshqa bir amaliyotchi bankir A.Jalilov tijorat banklarini moliya bozoridagi faoliyatini ularning qimmatli qog'ozlarni muomalaga chiqarish orqali resurslarni shakllantirish bilan bog'liq operatsiyalarini tahlil qilish orqali o'rganishaga xarakat qilgan. [8]

Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, moliya bozori mamlakatda bir yo'la ikki vazifani amalga oshirmoqda. Birinchidan, u iqtisodiyotning amal qilish samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda, ikkinchidan qimmatli qog'ozlar bozori yordamida ijtimoiy xususiyatga ega bo'lgan qator muhim muammolar hal etilmoqda. Bu omillar esa moliya bozorini, uning mohiyatini yanada chuqurroq o'rganishni taqozo etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy ishni amalga oshirishda tijorat banklarining moliya bozoridagi faoliyati, shuningdek investitsion, emission va vositachilik faoliyati qator xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tadqiq etgan va ularga nisbatan o'z yondashuvlarini shakllantirishgan. Mazkur holarga yanada yaqinroq yondoshadigan bo'lsak, deyarli barcha holatlarda tijorat banklarining moliya bozoridagi faoliyati, ushbu bozor xususidagi fikr va yondoshuvlari mazmunan bir-biriga yaqin bo'lsada, biroq ular shaklan biri biridan keskin farq qiladi. Muallif mavjud tajribalarni o'rganish va ular orqali qiyosiy tahlil o'tkazish natijasida tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar bergan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Har bir narsa iqtisodiyotda bir-biriga bog'langan va umuman, bank tizimi ham va boshqa tarmoqlar ham iqtisodiyotdan ajralib chiqmaydi, alohida olingan holda faoliyat yurita olmaydi. Ularning rivojlanishi turli omillarga bog'liq.

Iqtisodiyotning bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish davrida tijorat banklari boshqa xo'jalik yurituvchi subektlar o'rtasida moliya bozorida faoliyat ko'rsatish uchun eng qulay shart-sharoitlarning imkoniyatiga ega bo'ldi va hozir ham ana shunday shart-sharoitlar imkoniyatiga egadir. Mamlakatimizda moliya bozorining shakllantirishga rivojlanishning dastlabki yillaridayoq katta e'tibor berildi. [9]

1993-yil 2-sentyabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Qimmatli qog'ozlar va fond birjasi to'g'risida" gi Qonuni bunga yorqin misol bo'la oladi. 2022 yilning o'rtalarida "Birjalar va birja faoliyati to'g'risida" gi, "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-oktyabrdagi PF-6096-sonli "Davlat ishtirokidagi korxonalarni jadal isloh qilish chora-tadbirlari va davlat aktivlarini xususiylashtirish to'g'risida"gi va 2021-yil 13-apreldagi PF-6207-sonli "Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonlariga muvofiq, shuningdek qimmatli qog'ozlar bozoridagi boshqa qonun hujjatlarida ko'rsatilgan chora- tadbirlarni qo'llash orqali banklarning moliyaviy bozor salohiyatini oshirish vazifalari belgilab berildi. Yuqoridagilarga qo'shimcha sifatida ushbu shart-sharoitlar quyidalardan iborat deb aytish mumkin:

- *birinchidan,* an'ana bo'yicha tijorat banklarida moliya bozorining mohiyati to'g'risida to'la tasavvurga ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislar faoliyat ko'rsatadi;
- *ikkinchidan,* tijorat banklari to'g'risidagi amal qilayotgan qonunchilikning o'zi tijorat banki faoliyatini aksiyadorlik jamiyati, ya'ni muomalaga turli qimmatli qog'ozlarni va eng avvalo aksiyalarni chiqarib turuvchi emitent sifatida tartibga solib turadi. Shuni ta'kidlash lozimki, mamlakatimizda birinchi yirik emitentlar bo'lib aksiyadorlik jamiyatlari aynan shu tijorat banklari hisoblanadi;

- *uchinchidan,* odatda boshqa subektlar bilan taqqoslab koʻrilganda, tijorat banklari katta miqdorda oʻz mablagʻlari va jalb etilgan resurslarni toʻplaganlar, ular oʻz navbatida mamlakatimizning fond bozorida yirik sarmoyador (investor) sifatida qatnashish uchun kerakli darajada shart-sharoitlar yaratadi;
- *toʻrtinchidan,* Oʻzbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi tijorat banklarining moliya bozoridagi olib boradigan faoliyatini biron bir tarzda cheklanmagan va ayni vaqtda tijorat banklari oʻz mijozlarining moliyaviy-xoʻjalik faoliyati toʻgʻrisida eng kerakli maʼlumotlarga ega boʻlgan, bu esa ularga bunday maʼlumotlarni olishga huquqi cheklangan odatdagi sarmoyadorlar oldida katta imtiyozlar beradi.

Tijorat banklarining nisbatan barqaror moliyaviy holati va bank operatsiyalarining yuqori daromadliligi ularga koʻrsatiladigan bank xizmatlarining yangi turlarini, shu jumladan moliyaviy bozor bilan bogʻliq operatsiyalarning amalga oshiriladigan koʻp turlarini oʻzlashtirishga katta moliyaviy resurslarni ajratish uchun yetarlicha imkoniyat yaratib beradi.

Shu bilan birga zamonaviy sharoitda tijorat banklari bilan boshqa moliyaviy iqtisodiy muassasalar oʻrtasidagi kuchayib borayotgan oʻzaro raqobat, amaliyotdagi koʻpgina anʼanaviy bank xizmatlari hisoblanadigan (kreditlash, valyuta, moliyaviy va agentlik operatsiyalari) xizmatlarini koʻrsatishdan keladigan foydaning kamayib ketishi, tijorat banklari oʻz faoliyatining asosiy diqqat markazini milliy va xalqaro moliya bozori sohasiga koʻchirishga majbur qilmoqda.

Soʻnggi yillarda mamlakatimizda yirik aksiyadorlik jamiyatlarining muomalaga chiqargan aksiyalarini boshqarish uchun kerakli hujjatlar olish, investitsiya va xususiylashtirish jamgʻarmalari bilan ishlash kabi investitsion faoliyatning ustuvor yoʻnalishlari tijorat banklarning diqqat markazida turgan obektlar boʻlib qoldi.

Shunday qilib, banklarning moliya bozoridagi faoliyat turlarini quyidagicha tizimlashtirish mumkin.

1. Banklar moliya bozorining quyidagi segmentlarida faoliyat yuritadilar: valyuta, qimmatli qogʻozlar, pul-kredit (jumladan ipoteka kreditlari), qimmatbaho metallar va toshlar (jumladan sanʼat asarlari).
2. Koʻchmas mulk bozorida vositachi, riyeltor, ishonchli boshqaruvchi (trast), ipotekaviy investor sifati faoliyat koʻrsatadi.
3. Valyuta bozorida: diler va broker (treyder, jumladan valyuta operatori). Bunda spot va muddatli bozorlarda ishtirok etadi.
4. Pul-kredit bozorida: pul hisob raqamlari va pul vositalari (cheklar, kartochkalar va h.k.) boʻyicha mijozlarga operatsion hizmat koʻrsatish; kredit berish va olish; boʻlak kreditorlarning kredit transhlari boʻyicha operator boʻlish va h.k.
5. Qimmatli qogʻozlar bozorida: emitent (emissiyalanuvchi va yemissiyalanmaydigan turlari boʻyicha); institutsional investor (oʻzining investitsiyalarini boshqarish boʻyicha) va kollektiv investor (mijozlarining investitsiyalarini boshqarish boʻyicha); professional institut (broker, trayder, diler, anderrayter, trast, konsalting, kliring, depozitariy, transfer-agent va h.k.).

Biz yuqorida qayd etib oʻtgan shart-sharoitlar va nisbatan qulay omillarning mavjudligi mamlakatimiz tijorat banklari oldida qimmatli qogʻozlar bozoridagi faoliyat koʻlamini yanada kengaytirish va yaqin kelajakda mamlakatimiz iqtisodiyotining ushbu ustuvor sohasidagi faoliyatini yanada faollashtirish uchun katta imoniyatlarni ochib bermoqda.

2020-yilda davlat banklarini transformatsiya qilish, ularning faoliyatini bozor tamoyillari va xalqaro standartlarga muvofiq qayta tashkil qilish hamda bank tizimida xususiy kapital ishtirokini kengaytirish va raqobat muhitini kuchaytirish maqsadida 12-mayda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli Farmoni bilan 2020–2025-yillarga moʻljallangan Oʻzbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi tasdiqlandi. [10]

Mazkur qaror asosida mamlakat bank-moliya sektori rivojlanish darajasi va barqarorligini baholash maqsadida 2024-yilning yakuniga qadar Xalqaro valyuta jamgʻarmasi va Jahon bankining dasturi (FSAP) asosida moliyaviy sektor holatini baholash nazarda tutilmoqda. [2]

Yuqoridagilarga qoʻshimcha ravishda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi soʻzlarini keltirib oʻtish oʻrinlidir. “Soʻnggi 4 yilda iqtisodiyotimizning barcha jabhalariga bozor mexanizmlarini joriy etish borasida jiddiy qadamlar tashlandi. Endigi vazifa – chuqur tarkibiy islohotlar orqali uzoq muddatli barqaror oʻsishning poydevorini yaratishdan iborat. [2]

Bunda banklarni xususiylashtirish jarayoni bosqichma-bosqich, yaʼni birinchi bosqichda davlat ulushi mavjud boʻlgan banklar faoliyatini transformatsiya qilish, ikkinchi bosqichda esa davlat aksiyalarini nufuzli xorijiy investorlarga sotish nazarda tutilgan.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

Demak, mamlakatimizda ham tijorat banklari rivojlanib, takomillashib bormoqda. Bu esa ularning mijozlarning pul mablag'lari va daromad olishlari uchun raqobatni kuchaytiradi. Shu bilan birga respublikada faoliyat yuritayotgan tijorat banklarini milliy va xalqaro moliya bozorlaridagi operatsiyalarini hamda xizmatlarini kengaytirishga majbur etmoqda.

2022-yilning 17-avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan davlat ishtirokidagi yirik korxonalar aksiyalarini fond birjasida birlamchi (IPO) va ikkilamchi (SPO) ommaviy joylashtirish to'g'risida qarori qabul qilindi.

2022-yil 20-dekabrida esa O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomasida 2023-yilda "katta xususiylashtirish" boshlanishi, mingga yaqin korxona savdoga chiqarilishini ta'kidlagan edilar.

"Mening katta niyatim – yurtdoshlarimiz orasida yuz minglab mulkdorlar, aksiyadorlar paydo bo'lsin. Odamlarimiz o'z omonatlarini investitsiya qilib, yuqori daromadlarga ega bo'lsin...

Keyingi yilda eng yirik 10 ta kompaniya va tijorat banklarimizning aksiyalari o'z aholimiz uchun ochiq va shaffof savdoga chiqariladi. Bu chinakam xalq IPO'si bo'lishiga ishonaman". [11]

2019-yil fevral oyida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-iyuldagi PQ-3877-son "Tashqi moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq ilk marotaba jahon moliya bozorlarida O'zbekiston Respublikasining umumiy hajmi 1 milliard AQSH dollari miqdoridagi 5 va 10 yil muddatli suveren xalqaro obligatsiyalari joylashtirildi.(1-jadval).

1-jadval: O'zbekiston Respublikasining xalqaro obligatsiyalarini joylashtirishdan tushgan mablag'larni auksion savdolari o'tkazish orqali tijorat banklari depozitlariga joylashtirish shartlari[12] (mln. AQSH dollarida)

Depozit muddati	Depozitga joylashtiriladigan mablag'larning maksimal miqdori	Minimal yillik foiz stavkasi	Foiz to'lovlari muddati	Depozitni qaytarish muddati
5 yillik depozit	459,6	5,25%	har 6 oyda (10-fevral / 10-avgust)	10.02.2024-y.
10 yillik depozit	429,6	5,875%	har 6 oyda (10-fevral / 10-avgust)	10.02.2029-y.
Jami	**889,2**	**-**	**-**	**-**

2020-yil 20-noyabrda 2 trillion so'm hajmida suveren obligatsiyalar London fond birjasida joylashtirildi.

2-jadval: O'zbekiston Respublikasining navbatdagi xalqaro obligatsiyalarini London fond birjasida joylashtirish shartlari[12]

Depozit muddati	Depozitga joylashtiriladigan mablag'larning maksimal miqdori	Minimal yillik foiz stavkasi	Depozitni qaytarish muddati
10 yillik depozit	635 mln.AQSH doll	3,9%	10.07.2030-y.
3 yillik depozit	2,5 trln. so'm	14,0%	10.07.2023-y.

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, O'zbekistan Respublikasining navbatdagi xalqaro obligatsiyalari ikki transhda – 635 mln. AQSH dollari miqdorida 3,9% kupon bilan 10 yil muddatga va 2,5 trln. so'm miqdorida 14% kupon bilan 3 yil muddatga chiqarildi.

Moliya vazirligi xabariga ko'ra, London fond birjasida joylashtirish bo'yicha boshlang'ich stavkalar mos ravishda 4,25 foiz atrofida va 15,25 foiz atrofida belgilangan. Shu bilan birga, xalqaro obligatsiyalarning milliy valyutada chiqarilishi valyuta xatarlarini kamaytirishga xizmat qilish bilan birga kelajakda ichki moliya bozoriga, jumladan davlat g'aznachilik obligatsiyalari bozoriga xalqaro investorlarni jalb qilish uchun zamin yaratadi.

3-jadval: O'zbekiston Respublikasi fond birjasida eng yuqori savdo hajmiga ega bo'lgan TOP 10 ta emitent. (01.01.2024) [13]

№	Tarmoqlar	Bitimlar soni	Qimmatli qog'ozlar miqdori	Savdo hajmi (mlrd so'm)	Ulushi (%)
1.	Agrosanoat sohasi	18521	151092393	597,74	22,03
2.	Banklar	229898	12037218814	971,97	35,83
3.	Lizing	639	19638	13,90	0,51
4.	Sanoat	36798	4987566	108,45	4,01

5.	Aloqa	20816	6068444	37,01	1,36
6.	Sug'urta	31819	15709897105	77,23	2,85
7.	Qurilish	20085	3300979	17,76	0,65
8.	Transport	2579	555198	66,54	2,46
9.	Energetika	22697	6819617	119,45	4,40
10.	Boshqalar	28018	160586651	702,69	25,90
	Jami	**411870**	**28080546405**	**2712,75**	**100,0**

2023-yilda birja savdosi iqtisodiyotning 10 xil sektori tomonidan chiqarilgan qimmatli qog'ozlar bilan amalga oshirildi. Eng ko'p bitimlar bank va sanoat tarmoqlari emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan qayd etildi. Bank sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan 229898 ta bitim tuzildi, bu birja operatsiyalari umumiy sonining 55,82 foizini tashkil etadi. Sanoat sektorining 36798 emitentining qimmatli qog'ozlari bilan 12 ta bitim tuzildi (birja operatsiyalari umumiy sonining 8,93%). Bank sektorining qimmatli qog'ozlari birja operatsiyalari umumiy hajmining 35,83 foizini tashkil etdi. Mazkur soha emitentlari bilan tuzilgan bitimlarning umumiy hajmi 971,97 mlrd. so'mni tashkil etdi. Boshqa tarmoqlar emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlar hajmi 702,69 mlrd. so'mni tashkil etdi, bu umumiy birja hajmining 25,90 foizini tashkil etdi. Agrosanoat va energetika sohalaridagi aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlari bilan tuzilgan bitimlar mos ravishda 597,74 milliard va 119,45 milliard so'mni tashkil etdi. Bitimlarning eng kichik hajmi qurilish va lizing sohasidagi qimmatli qog'ozlar bilan mos ravishda 17,76 milliard va 13,90 milliard so'm miqdorida qayd etildi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilganlardan ko'rish mumkinki, mamlakatimizdagi tijorat banklarining moliya bozoridagi faoliyati muvofaqqiyatli rivojlanib, o'sish sur'atlarini yaxshilashda davom etib kelmoqdalar.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Shuni e'tirof etish joizki, mamlakatimiz iqtisodiyotining yetakchi tarmog'i bo'lmish bank tizimimiz bugungi kun zamon talabiga javob berishi uchun o'z faoliyatida zamonaviy operatsiyalarni, ayniqsa moliya bozorida operatsiyalarni tashkil etish va uni takomillashtirish birinchi darajali dolzarb masala hisoblanadi. Shunday zamonaviy sharoitda moliyaviy bozordagi operatsiyalari asosida bank daromadini oshirish, xususan tijorat banklarining mablag'lari manbasini kengaytirish, qimmatli qog'ozlar bilan faol aktiv va vositachilik operatsiyalarini joriy etilishi eng muhim masala ekanligi shubhasiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 2-sentyabrdagi "Kapital bozorini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-291-son qarorida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 17-yanvardagi "Kapital bozorini qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmlarini joriy etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-90-son qarorida tutilgan imtiyozlarning amal qilish muddatini 2028-yil 31-dekabrga qadar uzaytirish, soliq to'lovchining soliq davri davomida jami mehnatga haq to'lash eng kam miqdorining yuz baravarigacha bo'lgan miqdordagi ish haqi va boshqa daromadlaridan mahalliy fond bozorida emissiya qilingan qimmatli qog'ozlarni sotib olish uchun shaxsiy investitsiya hisobvarag'iga yo'naltiriladigan daromadlarini ularni o'n ikki oy ichida qaytarib olmaslik sharti bilan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idan ozod qilish shartlari belgilab qo'yildi. [14]

Bundan tashqari qarorda minoritar aksiyadorlar va investorlar huquqlarini himoya qilish hamda ularni kapital bozoriga jalb etishni rag'batlantirish maqsadida:

a) 2023-yil 1-oktyabrdan boshlab:

- davlat ulushi 50 foiz va undan yuqori bo'lgan korxonalarning aksiyalari fond bozorida ommaviy taklif qilish orqali joylashtirilgandan so'ng kamida yetti yil davomida mazkur korxonalar sof foydasining kamida 30 foizi dividend to'lashga yo'naltirish;
- davlat ulushi 50 foiz va undan yuqori bo'lgan korxonalarga xizmat ko'rsatuvchi anderrayterlarning xizmat haqi qimmatli qog'ozlar rejalashtirilganga nisbatan qimmatroq va (yoki) ko'proq joylashtirilganligi natijasida shartnomada kelishilgan miqdordan oshgan hollarda, shartnoma boshlang'ich narxini 10 foizdan ortiqqa oshirmaslik to'g'risidagi cheklovni bekor qilish tartibi o'rnatildi.

Bulardan kelib chiqib, ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda qariyb 100 mingdan ortiq ma'suliyati cheklangan jamiyatlar o'z mablag'lari va bank kreditlari hisobidan rivojlanmoqda. Qimmatli qog'ozlar bozorining a'zolarini kengaytirish, shuningdek respublikaning xo'jalik yurituvchi subektlarining umumiy sonida muhim ulushni egallagan ma'suliyati cheklangan jamiyatlariga faoliyatini rivojlantirish korporativ obligatsiyalar chiqarish ruxsat berish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

Shu maqsadda O‘zbekistonning yirik tijorat banklari investitsion faoliyatni universallashtirishni oshirish, bank biznesining daromadliligini oshirish va mahalliy tovar ishlab chiqaruvchilar uchun investitsiyalar ko‘lamini kengaytirish maqsadida qimmatli qog‘ozlar investitsiya salohiyatidan samarali foydalanish borasida boy xorijiy tajribani yanada kengroq faoliyatlarida tadbiq etishlari lozim.

Investitsiya faoliyatining qimmatli qog‘ozlar bilan ishlash potensialidan foydalanish hajmini oshirish jarayonida mamlakat tijorat banklari quyidagilarga intilishlari kerak:

- tijorat bankining mablag‘larini boshqa qimmatli qog‘ozlarga investitsiya qilmasdan,o‘zlarining qimmatli qog‘ozlarini yoki korxonalar aksiyalarini chiqarish orqali pul mablag‘larini jalb qilish,
- qimmatli qog‘ozlar portfelini doimiy ravishda diversifikatsiya qilish. Bankning investitsion portfeli hajmi qanchalik ko‘p jihatdan diversifikatsiya qilingan bo‘lsa; sanoat tomonidan; hududlar bo‘yicha; qimmatli qog‘ozlar turlari bo‘yicha; shartlar va boshqalar bo‘yicha, uning daromadlari yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan yo‘qotishlarga barham berishi ehtimoli ko‘proq.
- qimmatli qog‘ozlar bozorida banklarning faoliyatini tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish, turli regulyatorlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar darajasini oshirish va moliya bozorida rivojlantirishda ularning ishtirokini kengaytirish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilganlardan ko‘rish mumkinki, mamlakatimizda tijorat banklari moliyaviy barqarorligini oshirish orqali aholini va umuman iqtisodiyot tarmoqlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimi muvofaqqiyatli rivojlanib, ularning o‘sish sur’atlari yaxshilab kelmoqda. Shuningdek, ko‘rib o‘tilgan muammolarni hal etish, moliya bozoridagi moliyaviy mablag‘lardan foydalanishni tijorat banklari orqali kengaytirish, ular orasidagi raqobatbardoshlikni yanada kuchaytirishga va banklar faoliyatining barqarorligini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF-37-son Farmoniga 1-ILOVA. 21-fevral, 2024-yil.
2. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. //Xalq so‘zi. 29-dekabr. 2018-yil.
3. Toymuxamedov, I. R. ., Norov, A. R. ., Ibodullayeva, M. T. qizi ., Bekmurodova, G., & Farmanova, U. A. qizi . (2023). Prospects of Implementing Islamic Financial Mechanisms to Uzbekistan. EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY, 3(2), 34–41. Retrieved from https://www.inovatus.es/index.php/ejbsos/article/view/1443
4. Alimov I.I. Xusanboyev A.G‘. Ikramov A.I. Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalari O‘quv qo‘llanma. T.: TDIU 2010. 214 b.
5. Гиблова Н.М. Тенденции и перспективы развития инвестиционных операций коммерческих банков на фондовом рынке России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Москва, 2013. – 26 с.
6. Банковское дело. Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. 13-е изд. – М.: КНОРУС, 2020. – 632 с.)
7. Toshmatov Sh.A. O‘zbekiston xalqaro obligatsiyalarining jahon moliyaviy bozorlarida joylashtirilishi: risk va prognozlar. http://review.uz/oz/post/zbekiston-xalaro-obligatsiyalarining-jaon-moliyaviy-bozorlarida-joylashtirilishi-risk-va prognozlar?q=%D0%A2%D0%BE%D1%88%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2
8. А.Жалилов. Молия бозори орқали банклар молиявий ресурсларини ошириш имкониятлари. International Journal of Finance and Digitalization. www.ijfd.uz. ISSN: 2181-3957 Vol. 2 Issue 04, 2023.
9. Toymuxamedov, I. R., Norov, A. R., Abdurakhmanova, M. M., Kamilova, I. X., & Bazarova, N. R. (2022). The Role of Bank Investment Loans in Increasing the Export Potential of Uzbekistan Enterprises. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, 356-361.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli Farmoni.
11. https://daryo.uz/k/2022/12/23/xalq-iposi-aslida-nima-unda-oddiy-aholi-va-kompaniyalar-qanday-foyda-koradi?ysclid=lv4s19l4uu351267549
12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari, 2020-yil.
13. “Toshkent” Respublika fond birjasi yillik hisoboti. 2023-yil
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 2-sentyabrdagi “Kapital bozorini rivojlantirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-291-son qarori.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 4

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan.